

<http://www.leo-bw.de/themen/literatur>

Κεφάλαιο 1: Λογοτεχνία, Γραμματεία, Φιλολογία, Γραμματολογία

Σύνοψη

Προσδιορίζονται και εξηγούνται οι όροι «λογοτεχνία», «γραμματεία», «φιλολογία» και «γραμματολογία» στην παλαιότερη και τη νεότερη χρήση τους. Αναλύονται οι διακρίσεις ανάμεσα στη γραπτή και την προφορική λογοτεχνία, την εθνική και την παγκόσμια, τη λόγια και τη δημώδη, τη λαϊκή λογοτεχνία και την παραλογοτεχνία, και συζητείται το πρόβλημα των απαρχών της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Επίσης χαρτογραφούνται τα ερευνητικά πεδία της φιλολογίας (ιστορία και πρόσληψη της λογοτεχνίας, θεωρία και κριτική της λογοτεχνίας) και παρουσιάζεται ένας πρώτος κατάλογος φιλολογικών εργαλείων σε ψηφιακή μορφή.

Προαπαιτούμενη γνώση

Γενικές γνώσεις ιστορίας της λογοτεχνίας, φιλολογικών προσεγγίσεων και μεθόδων, και ιστορίας της ελληνικής γλώσσας. Γενική εποπτεία της νεοελληνικής λογοτεχνίας και βιβλιογραφίας, των περιόδων, ρευμάτων και σχολών της.

1. Λογοτεχνία

1.1. Ζητήματα ορισμού

Ως τέχνη του λόγου, η λογοτεχνία θεωρείται ότι περιλαμβάνει όλες τις μορφές ποιητικού, πεζού και θεατρικού λόγου, «τα έντεχνα, αισθητικά φορτισμένα και αξιολογημένα μνημεία» μιας εθνικής ή γλωσσικής κοινότητας (Βελουδής 1994, 75). Η λογοτεχνία διακρίνεται σε γραπτή και προφορική, λόγια και δημώδη, εθνική και παγκόσμια. Υποδιαιρείται σε λογοτεχνικά γένη (έπος και μυθιστόρημα, λυρική ποίηση, δράμα) και είδη (λ.χ. τραγωδία/κωμωδία, σονέτο, διήγημα, κτλ., βλ. Κεφ. 3).

Ωστόσο, αυτός ο γενικός ορισμός της λογοτεχνίας, όπως κάθε εννοιολογικός προσδιορισμός, θέτει προβλήματα: δεν είναι ούτε οντολογικός, δηλαδή απόλυτος, ούτε άχρονος. Το εκάστοτε περιεχόμενο της λογοτεχνίας υπόκειται, σε μεγάλο βαθμό, σε ιστορικές και γλωσσικές συνθήκες. Έτσι, με τη σημερινή της σημασία, η λογοτεχνία ως αυτόνομο πολιτισμικό φαινόμενο ανάγεται στα τέλη του 18ου αιώνα και συνδέεται με τη νεωτερικότητα.

Η λογοτεχνία, σε αντιδιαστολή προς μορφές λόγου που επιδιώκουν τη γνώση, την πειθώ ή τον φιλοσοφικό στοχασμό, συνδέθηκε με τη δημιουργικότητα, το ταλέντο και τη φαντασία του δημιουργού, και την αισθητική αξία του έργου. Διαμόρφωσε το ιδιαίτερο πεδίο της σχεδόν ταυτόχρονα με τις καλές τέχνες.

Τα κριτήρια για τον ορισμό της λογοτεχνίας μπορεί να είναι ενδοκειμενικά και εξωκειμενικά. Τα εξωκειμενικά κριτήρια σχετίζονται συνήθως με τη λειτουργία του λογοτεχνικού κειμένου: κατά κανόνα αποτελεί δημόσιο αγαθό, προσφέρει αισθητική απόλαυση και δεν υπηρετεί εξωλογοτεχνικούς σκοπούς, χρησιμοποιεί ως μέσο τη φαντασία και τη συγκίνηση (*movere*), και έχει διάρκεια ζωής, δηλαδή δεν είναι

εφήμερο. Στα εξωκειμενικά κριτήρια δεν περιλαμβάνονται βέβαια ούτε η εξωτερική μορφή του κειμένου (λ.χ. χειρόγραφο, έντυπο, e-book, μονόφυλλο, πολύτομη έκδοση κτλ.) ούτε η έκτασή του, που μπορεί να ποικίλλει από ελάχιστους στίχους (λ.χ. σύντομο ποίημα, μικρή μορφή) έως πολλές χιλιάδες σελίδες (λ.χ. εκτενές μυθιστόρημα). Στα χρόνια της ρωμαϊκής ποιητικής ανάγεται η θεωρία του διπλού σκοπού της ποίησης, να ωφελεί και να τέρπει (*prodesse et delectare*), που επιβιώνει ως αργά τον 19ο αιώνα, υποβοηθώντας τον προβληματικό, σήμερα πια, διαχωρισμό (υψηλής) λογοτεχνίας και παραλογοτεχνίας.

Βασικό ενδοκειμενικό κριτήριο για τον ορισμό της λογοτεχνίας είναι η *λογοτεχνικότητα*, έννοια εξίσου ρευστή με την ίδια λογοτεχνία. Η λογοτεχνικότητα, ως ιδιαίτερο γνώρισμα της λογοτεχνίας που την ξεχωρίζει από άλλες μορφές λόγου, μελετήθηκε από τους Ρώσους φορμαλιστές, οι οποίοι εντοπίζουν την ιδιαιτερότητα της λογοτεχνίας στις μορφικές της ιδιότητες και τις στρατηγικές της (αποκλίνουσα χρήση της γλώσσας σε σχέση με τη γλώσσα της επικοινωνίας, έμφαση στη μορφή, στο *πώς*, όχι στο *τι* κτλ.). Αφετέρου, για να περιγραφεί ο ιδιαίτερος τρόπος αναπαράστασης της πραγματικότητας στη λογοτεχνία, επιστρατεύτηκαν οι έννοιες της μίμησης, του υψηλού, της ιδιοφυίας, της αληθοφάνειας, της μεταφοράς κ.ά.

Στις μέρες μας, τα αισθητικά κριτήρια, όπως τα καθόρισε η παλαιότερη αισθητική από τον Καντ και πέρα, και η αισθητική αξία ως εγγενής, ουσιακή και αμετάλλακτη ιδιότητα των λογοτεχνικών κειμένων αμφισβητήθηκαν ριζικά. Στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών, η λογοτεχνία, όπως κάθε πολιτισμικό φαινόμενο, επανεντάχθηκε στο κοινωνικό, οικονομικό, ιδεολογικό, πολιτισμικό κτλ. πλαίσιο της και θεωρείται όχι πλέον αισθητική κατηγορία αλλά έννοια με χρήση ιστορικά καθορισμένη.

1.2. Ζητήματα ορολογίας

«Τι διαφορά υπάρχει μεταξύ *φιλολογίας* και *λογοτεχνίας*, *φιλολόγου* και *λογοτέχνη*; Η διαφορά είναι τόσο μεγάλη όσο και η σύγχυση που γίνεται ακόμα μ' αυτούς τους δύο όρους. Γιατί, ως προ ολίγου ακόμα, δεν είχαμε παρά μόνο ένα: *φιλόλογος* λεγόταν κι εκείνος που έκανε σχόλια σε μια τραγωδία του Ευριπίδη, *φιλόλογος* κι εκείνος που έγραφε μια καινούρια τραγωδία! *Φιλολογία* λεγόταν κι η επιστήμη του Κόντου, του Μιστριώτη, του Γρηγορίου Βερναρδάκη, των “καθηγητών”. *Φιλολογία* κι η τέχνη του Δημητρίου Βερναρδάκη, του Κορομηλά, του Παλαμά, των “ποιητών” [...] Έβλεπαν και τότε πως ήταν ανάγκη να γίνη μια διάκριση. Κι ονόμασαν τη δεύτερη, δηλαδή την Τέχνη, “ελαφρά Φιλολογία”. Φαντασθήτε όμως πόσο λίγο ταίριαζε αυτό το επίθετο σε μια τόσο υψηλή, σοβαρή και βαρειά πνευματική εργασία! “Ελαφρά φιλολογία” τα ποιήματα του Σολωμού και του Κάλβου· όχι δα! [...] Κι επιτέλους βρέθηκε ο κατάλληλος όρος. Τη δημιουργική μα όχι, για το θεό, ελαφρά φιλολογία, την είπαν *λογοτεχνία*. Και τον ποιητή, το δημιουργικό συγγραφέα, τον είπαν *λογοτέχνη*. Κι αυτό πια επικράτησε» (Ξενοπούλος 1972, 301).

Ο ελληνικός όρος *λογοτεχνία* είναι σχετικά πρόσφατος. Προτάθηκε από τον κλασικό φιλόλογο Ιωάννη Πανταζίδη, το 1886, στο άρθρο του «*Φιλολογία, γραμματολογία, λογοτεχνία*» και χρησιμοποιήθηκε ελάχιστα πριν από τον 20ό αιώνα. Ήδη είκοσι χρόνια νωρίτερα, το 1867, ο Α. Κυπριανός ανέφερε τον όρο *λογοτεχνία* ως πιθανή απόδοση του γερμανικού *Literatur*. Ο Πανταζίδης (1827-1900) δανείστηκε τον όρο από τον Νικήτα Ευγενιανό, συγγραφέα του μυθιστορήματος *Τα κατά Δροσύλλαν και Χαρικλέα* (12ος αιώνας), όπου όμως η *λογοτεχνία* σήμαινε τη ρητορική χρήση του λόγου. Ενδεικτικό είναι ότι πάντως ότι η *λογοτεχνία*, αν και νεολογισμός, δεν περιλαμβάνεται στη *Συναγωγή νέων λέξεων* του Στέφανου Κουμανούδη, που εκδόθηκε το 1900. Έτσι, ως τα τέλη του 19ου αιώνα, αυτό που σήμερα ονομάζουμε *λογοτεχνία* δηλώνεται με τους όρους *φιλολογία*, *ελαφρά φιλολογία*, *δημιουργική φιλολογία*, *λογογραφία* ή *λογοποιία* για την πεζογραφία κτλ. Στη γλώσσα μας, η *λογοτεχνία* χρησιμοποιείται ως υποσύνολο του ευρύτερου όρου *γραμματεία*, ο οποίος περιλαμβάνει και όλα τα εξωλογοτεχνικά κείμενα (βλ. εδώ 2. Γραμματεία). Τα σημασιολογικά όρια, ωστόσο, μεταξύ *λογοτεχνίας* και *γραμματείας* δεν είναι πάντα σαφή.

1.3. Ζητήματα ιστορίας

Πότε αρχίζει η λογοτεχνία; Αναφέραμε ότι, με τη σημερινή της σημασία, η λογοτεχνία ανάγεται μόλις στα τέλη του 18ου αιώνα. Ως *ποίησις*, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την ξεχωρίζουν από την *ιστορία* («ο ιστορικός παρουσιάζει αυτά που έγιναν [τὰ γενόμενα], ο ποιητής αυτά που θα μπορούσαν να γίνουν [οἷα ἂν γένοιτο]»), «η ποίηση είναι “φιλοσοφικότερη” από την ιστορία, γιατί έχει ως θέμα της περισσότερο τα καθόλου, ενώ η ιστορία τα καθ’ ἑκάστον», Αριστοτέλης, *Περὶ Ποιητικῆς* 1451b), υφίσταται και μελετάται ήδη στην ελληνική και τη ρωμαϊκή αρχαιότητα (λ.χ. Οράτιος, *De arte poetica*). Η ποιητική, ως συστηματική ενασχόληση με την ποίηση, υποχώρησε τον Μεσαίωνα, προς όφελος της γραμματικής, της διαλεκτικής και

της ρητορικής (*trivium*), και ανέκαμψε στα χρόνια του ουμανισμού με την αναβίωση του Αριστοτέλη, τον 16ο αιώνα, εν συνεχεία με την έμφαση στα λογοτεχνικά γένη και την ιεράρχησή τους, στις τρεις ενότητες του δράματος και στη θεοποίηση του ποιητή (*alter deus*). Το κλασικιστικό ιδεώδες των αρχαίων ποιητικών προτύπων και της *μιμήσεως* τέθηκε για πρώτη φορά σε αμφισβήτηση με τη *Διαμάχη αρχαίων και νεοτέρων* (*Querelle des Anciens et des Modernes*, τέλη 17ου αιώνα), και ο 18ος αιώνας πρότεινε νέες ερμηνείες του ωραίου (“All beauty is truth”, Shaftesbury, *Sensus communis*, 1709), της ποιητικής ιδιοφυίας και του υψηλού. Τέλος, από τον 19ο αιώνα, και ιδίως τον 20ό, οι θεωρητικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας πολλαπλασιάστηκαν (ιστορική, κοινωνιολογική, ψυχαναλυτική, φορμαλιστική, δομιστική, αποδομιστική, μεταδομιστική, ερμηνευτική, θεωρία της πρόσληψης, μεταποικιακές σπουδές κ.ά.), τα λογοτεχνικά γένη και είδη αναγνωρίστηκαν ως ισότιμα, και ο λογοτέχνης εξασφάλισε σταδιακά την επαγγελματική αυτονομία του.

1.4. Γραπτή και προφορική λογοτεχνία

Στην κοινή χρήση της, η λογοτεχνία συνδέεται με γραπτές πηγές, καθώς ο δυτικός πολιτισμός ταυτίζεται με την εγγράμματη παράδοση, την παράδοση του γραπτού λόγου. Μια εθνική λογοτεχνία περιλαμβάνει, κατά κανόνα, λογοτεχνικά κείμενα, η γραμματολογία της συγκεντρώνει αξιολογημένα λογοτεχνικά έργα (ή έργα του λογοτεχνικού κανόνα) που έχουν παραδοθεί σε κειμενική μορφή, χειρόγραφο ή έντυπο. Ωστόσο, ένα τμήμα του προφορικού πολιτισμού μας, λ.χ. η προφορική ποίηση, παρουσιάζει αισθητικά γνωρίσματα που το καθιστούν αναμφίβολα λογοτεχνία. Πρόκειται για την προφορική ή λαϊκή λογοτεχνία, που, σε αντιδιαστολή προς τη γραπτή, είναι συνήθως ανώνυμη – συλλογικό δημιούργημα περισσότερων προφορικών ποιητών.

Από τη δεκαετία του 1960, η προφορική λογοτεχνία αποτελεί ερευνητικό αντικείμενο σε πολλαπλά επίπεδα (ιστορικό, φιλοσοφικό, γλωσσολογικό, ανθρωπολογικό και φιλολογικό), σε συνδυασμό με τις θεωρίες της προφορικότητας (Claude Lévi-Strauss, Jack Goody, Marshall McLuhan, Eric Alfred Havelock κ.ά., βλ. Ong 2001). Την εστίαση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στον προφορικό πολιτισμό και τη λογοτεχνία του, τη μνημοτεχνία και τους λογότυπους την ενίσχυσε η επικράτηση νέων τεχνολογιών και ηλεκτρονικών μέσων, που έθεσαν σε αμφισβήτηση την πρωτοκαθεδρία του γραπτού λόγου (επιστροφή ήχου μέσω ραδιοφώνου, εικόνας μέσω τηλεόρασης, συνδυασμού ήχου και εικόνας μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών και ψηφιακών μέσων κτλ.). Είδη της προφορικής λογοτεχνίας, λ.χ. το δημοτικό τραγούδι, δεν θεωρούνται πλέον παραλλαγές γραπτών έργων, αλλά εξετάζονται με διαφορετικά εννοιολογικά εργαλεία που σχετίζονται με τις λειτουργίες της μνήμης (βλ. λ.χ. Σηφάκης 1988).

Ειδικότερα, στο ελληνικό παράδειγμα η όψιμη αναγνώριση της προφορικής λογοτεχνίας συνάπτεται με την απαξίωση της προφορικής γλώσσας. Επί πολλές δεκαετίες μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, πριμοδοτήθηκε, στο πλαίσιο του ρομαντικού κλασικισμού, ένα αρχαϊκό λογοτεχνικό ύφος, που αποτελούσε τεκμήριο της πολιτισμικής συνέχειας αρχαίου και νέου ελληνισμού. Έτσι, το ελληνικό δημοτικό τραγούδι αγνοήθηκε αρχικά από τους έλληνες λογίους, την ίδια ώρα που κινούσε το ερευνητικό ενδιαφέρον ξένων ελληνοειστών (βλ. 1.10. Δημοτικό τραγούδι).

1.5. Εθνική και παγκόσμια λογοτεχνία

Οι όροι εθνική και παγκόσμια λογοτεχνία (γερμ. *Nationalliteratur*, *Weltliteratur*) γεννήθηκαν στα τέλη του 18ου αιώνα και επικράτησαν στις αρχές του 19ου, στο πλαίσιο της συζήτησης για το έθνος, την εθνική γλώσσα και την εθνική ταυτότητα. Η έννοια της εθνικής λογοτεχνίας σηματοδοτεί τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη μελέτη της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας στη μελέτη των νεότερων έργων, που είναι γραμμένα στις αντίστοιχες εθνικές γλώσσες. Ωστόσο, για τη διάκριση μιας εθνικής λογοτεχνίας δεν αρκεί το κριτήριο της γλώσσας, καθώς συχνά λογοτεχνία και γλώσσα δεν συμπίπτουν μέσα στα όρια ενός εθνικού κράτους (λ.χ. αγγλική, αμερικανική και ιρλανδική λογοτεχνία, αυστριακή και γερμανική κτλ.).

Οι όροι εθνική και παγκόσμια λογοτεχνία καθιερώθηκαν εντέλει την εποχή του Γκαίτε (1827), που αναγνώριζε στην εθνική λογοτεχνία μια παραγωγή δεσμευμένη από την εθνική γλώσσα και στην παγκόσμια λογοτεχνία ένα πανανθρώπινο αγαθό αλλά και τον δημιουργικό διάλογο πολλών διαφορετικών λογοτεχνιών. Από την ανάλυση της παγκόσμιας λογοτεχνίας προέκυψε ο κλάδος της συγκριτικής γραμματολογίας και, πολύ αργότερα, η έννοια της διακειμενικότητας, που προϋποθέτει τη διαρκή συνομιλία ετερόκλητων λογοτεχνικών έργων, αφού κάθε κείμενο είναι, όπως γράφει η Julia Kristeva, ένα «μωσαϊκό από αναφορές σε άλλα κείμενα».

1.6. Πρόσληψη της λογοτεχνίας

Η λογοτεχνία δεν υφίσταται χωρίς τον αποδέκτη της. Όπως παρατηρούσε ο Jean Paul Sartre «Όταν παράγεται ένα έργο, η δημιουργική πράξη δεν είναι παρά μια ατελής, αφηρημένη τάση [...] Η διαδικασία της γραφής περιλαμβάνει, ως διαλεκτικό της σύστοιχο, τη διαδικασία της ανάγνωσης, και αυτές οι δυο παραπληρωματικές ενέργειες προϋποθέτουν δυο διαφορετικά ενεργούς συντελεστές. Οι συντονισμένες προσπάθειες του συγγραφέα και του αναγνώστη γεννούν το συγκεκριμένο και φαντασιακό αντικείμενο που παράγεται από το νου. Η τέχνη υπάρχει μόνο για τους άλλους και μέσα από τους άλλους» (Sartre 1948, 54-55). Ότι στον αναγνώστη αναλογεί επιτελικός ρόλος στη συγκρότηση της λογοτεχνίας θεωρείται, εδώ και μισό αιώνα, κατακτημένη θέση της θεωρίας της πρόσληψης –από τον Wayne Booth ως τη Σχολή της Κωνσταντίας (Jauss 1995, W. Iser)–, μολονότι η συμπερίληψη του δέκτη στην παραγωγή του κειμένου ανιχνεύεται ήδη, έστω διαλειπτικά, και παλαιότερα. Με αφορμή τον γερμανό μυστικιστή Jacob Boehme, ο κριτικός της λογοτεχνίας Northrop Frye έγραφε πως «τα βιβλία του είναι σαν ένα πικ νικ, όπου ο συγγραφέας φέρνει τις λέξεις και ο αναγνώστης το νόημα. Η παρατήρηση αυτή [...] αποτελεί ακριβή περιγραφή για όλα ανεξαιρέτως τα λογοτεχνικά έργα» (Frye 1967, 427).

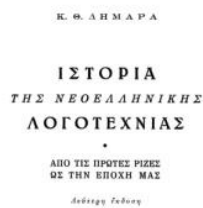
Πρόσληψη είναι ακριβώς η διαδικασία που συμπληρώνει τη δημιουργία ενός λογοτεχνικού έργου. Ποιος είναι ο αποδέκτης της λογοτεχνίας; Σε ποιο βαθμό και πώς ακριβώς την καθορίζει; Η λεγόμενη αισθητική της πρόσληψης (Rezeptionsästhetik) εισήγαγε τις έννοιες του ορίζοντα προσδοκιών και της μεταβολής του ορίζοντα, που εξηγούν, μεταξύ άλλων, φαινόμενα κανονικοποίησης και αποκανονικοποίησης λογοτεχνικών έργων ή ειδολογικής τους μετατόπισης (λ.χ. του *Ροβινσώνα Κρούσου* στην παιδική λογοτεχνία), του νοούμενου αναγνώστη, που διεκπεραιώνει την επικοινωνιακή λειτουργία της λογοτεχνίας και συμπληρώνει αφηγηματολογικές κατηγορίες, όπως ο πλασματικός αναγνώστης κ.ά.

1.7. Νεοελληνική λογοτεχνία

Η νεοελληνική λογοτεχνία περιλαμβάνει το σύνολο της λογοτεχνικής δημιουργίας του νέου ελληνισμού, δηλαδή το σύνολο των επώνυμων και ανώνυμων μνημείων του έντεχνου γραπτού και προφορικού λόγου του. Η νεοελληνική λογοτεχνία περιλαμβάνει επομένως κάθε λογοτεχνικό κείμενο σε νεοελληνική γλώσσα, λόγια ή δημώδη, ανεξάρτητα από την εθνικότητα του συγγραφέα του ή τον τόπο συγγραφής του έργου. Μπορεί επίσης να περιέχει λογοτεχνικά κείμενα μεταφρασμένα στα ελληνικά από ξένες γλώσσες (μεταφράσεις, παραφράσεις, διασκευές κτλ.), ειδικότερα παλαιότερων εποχών (λ.χ. τις Κυπριακές *Ρίμες αγάπης*, 16ος αιώνας), ενώ δεν περιέχει κείμενα Ελλήνων σε άλλες γλώσσες (λ.χ. τα γαλλικά έργα του Jean Moréas [Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου]), ακόμα και στα αρχαία ελληνικά (λ.χ. τα *Φιλοθέου πάρεργα* του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, 1720).

Η περιοδολόγηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας ακολουθεί, κατά βάση και παρά τις ιδιαιτερότητές της, το σχήμα των άλλων ευρωπαϊκών λογοτεχνιών: Αναγέννηση, Διαφωτισμός, Κλασικισμός, Ρομαντισμός, Ρεαλισμός/Νατουραλισμός, Μοντερνισμός, Μεταμοντερνισμός κτλ. Ωστόσο, ένα κεντρικό ερώτημα έχει απασχολήσει και απασχολεί τους μελετητές της: Πότε ακριβώς αρχίζει η νεοελληνική λογοτεχνία; Πώς ορίζεται η τομή ανάμεσα στην αρχαία και τη μεσαιωνική, τη μεσαιωνική και τη νέα ελληνική λογοτεχνία; Με βάση ποια κριτήρια τοποθετούνται οι απαρχές του νέου ελληνισμού και της λογοτεχνικής παραγωγής του; Ιστορικά; Γλωσσικά; Εθνικά ή πολιτισμικά;

Οι δόκιμες νεοελληνικές ιστορίες της λογοτεχνίας (Δημαράς 2013, Πολίτης 2009, Vittì 2008, βλ. 4.1. Νεοελληνική γραμματολογία) ξεκινούν με τα παλαιότερα υστεροβυζαντινά κείμενα της δημώδους λογοτεχνίας (12ος αιώνας).

Ι Κ Α Ρ Ο Σ

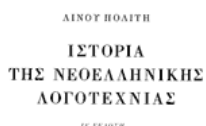
Εικόνα 1.1. Γραματολογία Δημαρά (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Ο Κ. Θ. Δημαράς επιγράφει το πρώτο μέρος της Ιστορίας του «Στις ρίζες. Η απαρχή της νεοελληνικής λογοτεχνίας πριν από την Τουρκοκρατία» και το πρώτο κεφάλαιο «Οι αρχαίοι ζουν ακόμη. Γύρω στο δημοτικό τραγούδι». Οι αχρονολόγητες παραλογές, που εξετάζονται μεταξύ άλλων σε αυτό το κεφάλαιο, ανάγονται στα μεσοβυζαντινά χρόνια (10ος-11ος αιώνας). Το πρώτο έργο της γραπτής λογοτεχνίας, που ανοίγει το δεύτερο κεφάλαιο («Γοητεία του μύθου. Γύρω στο βυζαντινό μυθιστόρημα») είναι το ηρωικό έπος *Διγενής Ακρίτας* (πρώτη έκδοση 1875) (Δημαράς 2013).

Εικόνα 1.2. *Διγενής Ακρίτας*, ξυλογραφία Σπύρου Βασιλείου (πηγή: [ebooks.edu.gr](#))

Αντίστοιχα, ο Λίνος Πολίτης εισάγει τη γραμματολογία του με ένα κεφάλαιο για τη «Λογοτεχνία πριν από την Άλωση (11ος-15ος αιώνας)». Το πρώτο έργο που εξετάζεται είναι επίσης ο *Διγενής Ακρίτας*. Το δημοτικό τραγούδι αποτελεί το πέμπτο κεφάλαιο του Πρώτου μέρους, που επιγράφεται χαρακτηριστικά «Από τις πρώτες αρχές ως τον δέκατο όγδοο αιώνα» (Πολίτης 2009).

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ
ΑΘΗΝΑ 2001

Εικόνα 1.3. Γραματολογία Πολίτη (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Και στην *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* του Mario Vitti η δημόδης βυζαντινή παράδοση ως το 1204 αναγνωρίζεται ως απαρχή της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Vitti 2008, πβ. Κεφάλαιο 4). Και στις τρεις αυτές μείζονες γραμματολογίες, το καθοριστικό κριτήριο για τη τομή από τη βυζαντινή (μεσαιωνική) στη νεοελληνική λογοτεχνία είναι η εμφάνιση, μέσα στον πυκνό ιστό της λόγιας βυζαντινής γραμματείας, λογοτεχνικών έργων στη δημόδη γλώσσα, που ταυτίζεται με την πρώιμη νεοελληνική. Υπόρρητο σε αυτές τις

γραμματολογίες είναι λοιπόν το επιχείρημα ότι η γλώσσα, ήδη τον 11ο αιώνα, λειτουργεί ως τεκμήριο πολιτισμικής, και έμμεσα εθνικής, ταυτότητας (του νέου ελληνισμού).

MARIO VITTI
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Εικόνα 1.4. Γραματολογία Vitti (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Το γλωσσικό κριτήριο για την οροθέτηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας υιοθετήθηκε και από τον Άριστο Καμπάνη (Καμπάνης 1924) και από μαρξιστές γραμματολόγους (τον Δημήτρη Χατζή, Χατζής 2005, τον Νίκο Μπελογιάννη κ.ά., βλ. Αποστολίδου 2003).

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ Ε'
ΣΥΝΤΑΚΤΗΡΙΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΗΣΙΣ 1971
ΕΚΔΟΣΙΣ Α. ΚΑΡΑΒΙΑ-ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 38
ΑΘΗΝΑΙ

Εικόνα 1.5. Γραματολογία Καμπάνη (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ
ΤΟ
ΠΡΟΣΩΠΟ
ΤΟΥ
ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
διαλέξεις και δοκίμια
Αθήνα 1962
ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΒΟΥΣΤΙΔΑΟΥ
συμπραξή με Ελευθερία
ΜΑΙΝΟΥ ΚΟΥΤΣΙΟΥΤΗ

ΤΟ ΡΙΖΑΚΙΟ

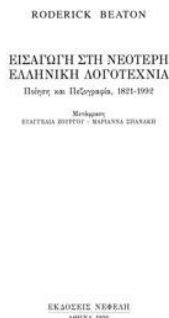
Εικόνα 1.6. Γραματολογία Χατζή (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Οι μεταπολεμικές γραμματολογίες των Δημαρά, Πολίτη και Vitti διαφοροποιούνται, από αυτή την άποψη, από τις προσεγγίσεις του Ηλία Βουτιερίδη (Βουτιερίδης 1924-1927) και του Γιάννη Κορδάτου (1962), που θεωρούσαν σταθμό για τις απαρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, επιλέγοντας έτσι ένα αμιγώς ιστορικό κριτήριο για την περιοδολόγηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Εικόνα 1.7. Γραματολογία Βουτιεριδου (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Τέλος, η *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία* του Roderick Beaton (Beaton 1996, αγγλ. έκδ. 1994) προτείνει ως τομή την ίδρυση του ελληνικού κράτους ή, ακριβέστερα, την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα το 1821. Στην περίπτωση αυτή, η νεοελληνική λογοτεχνική παραγωγή (Ποίηση και πεζογραφία, 1821-1992) περιορίζεται στα έργα που είδαν το φως στο πλαίσιο του εθνικού κράτους. Ταυτόχρονα ο λογοτεχνικός κανόνας διευρύνεται τόσο ώστε να περιλάβει και εντελώς σύγχρονα έργα.

Εικόνα 1.8. Γραματολογία Beaton (πηγή: [Πύλη για την ελληνική γλώσσα](#))

Το θεμελιώδες γραμματολογικό ερώτημα των *απαρχών* της νεοελληνικής λογοτεχνίας απασχόλησε ένα διεθνές επιστημονικό συνέδριο, που οργανώθηκε στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών το 1991 (Παναγιωτάκης 1993). Στο συνέδριο της Βενετίας τέθηκαν σε αμφισβήτηση οι παραδεδομένες απόψεις για τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας (*Διγενής Ακρίτας*, *Άλωση*) και προτάθηκαν νέα κριτήρια, σύμμετρα προς την πρόσφατη έρευνα. Έτσι, ο Γ. Π. Σαββίδης πρότεινε ως τομή μεταξύ μεσαιωνικής και νεότερης λογοτεχνίας τη μετάβαση από τη χειρόγραφη στην έντυπη παράδοση, και σταθμό το πρώτο έντυπο λογοτεχνικό έργο στα νέα ελληνικά, τον *Απόκοπο* του Μπεργαδή (1509, περισσότερες από 10 επανεκδόσεις ως το 1721, βλ. Σαββίδης 1993). Αντίστοιχα, ο Στυλιανός Αλεξίου χαρακτήρισε την πρώτη μεταβυζαντινή περίοδο μεταβατική (1453-16ος αιώνας), καθώς διατηρεί, από τη μια, πολλά μεσαιωνικά στοιχεία, αλλά, από την άλλη, εισάγει νέα λογοτεχνικά είδη και νέες ποιητικές μορφές. Ως καθαρά νεοελληνική αναγνωρίζει την περίοδο της Κρητικής και Κυπριακής Αναγέννησης (16ος-17ος αιώνας), κατά την οποία τα δείγματα καινοτομίας και αισθητικού κοσμοπολιτισμού είναι αδιαμφισβήτητα. Στα ισχυρά επιχειρήματα υπέρ αυτής της άποψης συγκαταλέγονται: 1) το γεγονός ότι η δημόσια γλώσσα του 11ου και 12ου αιώνα, παρά τη συνάφειά της με τη νεοελληνική, παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις στη γραμματική και τη μορφολογία της, 2) η διαπίστωση ότι τα κοινωνικοπολιτικά, ιστορικά και ειδολογικά συμφραζόμενα των λογοτεχνικών έργων από τον 12ο στον 15ο αιώνα παραπέμπουν σε προνεωτερικές συνθήκες (αραβικές επιδρομές, βυζαντινή Αυλή, μεσαιωνικά λογοτεχνικά είδη, όπως ηρωικό έπος, ιπποτικό μυθιστόρημα, ιστορίες και θρύλοι για ζώα, θρησκευτική ποίηση κ.ά., τυποποίηση ιστορικών χαρακτήρων κτλ.), 3) η επιθυμητή σύγκλιση με την περιοδολόγηση των άλλων ευρωπαϊκών λογοτεχνιών και 4) η επισήμανση στις βενετοκρατούμενες περιοχές του ελληνικού κόσμου (Κρήτη, Κύπρος, Επτάνησα) μιας συνειδησιακής στροφής από τη μεσαιωνική κοσμοαντίληψη σε πρότυπα και αξίες της νεότερης εποχής

(Αλεξίου 1993). Τα κυπριακά πετράρχικα ποιήματα (*Ρίμες αγάπης*, 1562-1582) και ο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου συνιστούν αδιαμφισβήτητα τεκμήρια αναγεννησιακής λογοτεχνίας και μετάβασης στην προνεωτερικότητα από κάθε άποψη, πολιτισμική, ειδολογική και γλωσσική. Όπως έγραφε ο Γιώργος Σεφέρης, η γλώσσα του Ερωτόκριτου «είναι η τελειότερα οργανωμένη γλώσσα που άκουσε ο μεσαιωνικός και ο νεότερος Ελληνισμός, μια γλώσσα που [...] εκφράζει, με σταθερό χαρακτήρα, την ευαισθησία του κόσμου που τη μιλούσε» (Σεφέρης 1984, 296).

Εικόνα 1.9. Χρο του Ερωτόκριτου, Harley MS 5644, ff 1-264v, Βρετανικό Μουσείο (πηγή: <http://www.early-modern-greek.org/archives/400>)

Κατά συνέπεια, τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν αρχικά για τον προσδιορισμό των απαρχών της νεοελληνικής λογοτεχνίας ήταν ιστορικά (στις παλαιότερες γραμματολογίες: έναρξη το 1453) ή γλωσσικά (στις περισσότερες μεταπολεμικές: αρχές τον 11ο αιώνα). Νεότερες μελέτες εισηγήθηκαν ως πιο καθοριστικά τα κριτήρια της επικράτησης της τυπογραφίας (Σαββίδης 1993), της (πολιτισμικής ή και εθνικής) συνείδησης (Αλεξίου 1993) και του εθνικού κράτους (Beaton 1996, πβ. Βαγενάς 2007). Πβ. Κεφάλαιο 4 Ιστορία και ιστορίες λογοτεχνίας.

1.8. Λαϊκή λογοτεχνία, παραλογοτεχνία

Σε αντίθεση με τη λαϊκή λογοτεχνία, που δηλώνει την προέλευσή της από τον λαό (λαϊκή ≠ έντεχνη προσωπική λογοτεχνία) και/ή το κοινό της (λαϊκή ≠ λόγια λογοτεχνία), καθορίζεται δηλαδή από τον τρόπο παραγωγής ή τον τρόπο κατανάλωσης της λογοτεχνίας, τον πομπό και τον δέκτη της, η παραλογοτεχνία είναι κατηγορία αξιολογική και βασίζεται σε αισθητικά κριτήρια. Ο όρος λαϊκή λογοτεχνία, όταν χρησιμοποιείται για παλαιότερα έργα, συνδέεται με την προβιομηχανική, συνήθως αγροτική κοινωνία και συμπίπτει με τη δημοτική (ή δημώδη) παράδοση, ενώ όταν αναφέρεται σε νεότερα είδη (λαϊκό τραγούδι, λαϊκή φυλλάδα, λαϊκό μυθιστόρημα κτλ.), προϋποθέτει μια μετάθεση στον αστικό χώρο ή, πάντως, στις παρυφές του. Ο Άλκης Αγγέλου ονόμασε την παλαιότερη λαϊκή λογοτεχνία με τον πιο ουδέτερο όρο «αναγνώσματα του νέου ελληνισμού», διαχωρίζοντάς την από την προφορική δημοτική ποίηση (Αγγέλου 1994, πβ. Αποστολίδου 2004). Με τη δεύτερη αυτή σημασία, η λαϊκή λογοτεχνία θα ταυτιστεί, από τον 19ο αιώνα, με την παραλογοτεχνία.

Όπως εξηγεί ο Παν. Μουλλάς, «η “παραλογοτεχνία” διαφέρει από τη “λαϊκή λογοτεχνία” [...] διότι, ως γνήσιο τέκνο του 19ου αιώνα, της γραφής και του Τύπου, σηματοδοτεί μια ουσιαστική απομάκρυνση από την προβιομηχανική εποχή». Οι κύριες πηγές της παραλογοτεχνίας πρέπει επομένως να αναζητηθούν «στον βιομηχανοποιημένο 19ο αιώνα, στην οικονομία της αγοράς και στην πληθυσμιακή ανάπτυξη των πόλεων» (Μουλλάς 2007, 13 & 15). Άλλη σημαντική διαφορά της λαϊκής λογοτεχνίας από την παραλογοτεχνία είναι ότι, ενώ η πρώτη προορίζεται να διαβαστεί ξανά και ξανά (λαϊκό βιβλίο, «αναγνώσματα του νέου ελληνισμού»), η δεύτερη έχει εφήμερο χαρακτήρα.

Τα όρια μεταξύ (υψηλής, σοβαρής, καθαρής) λογοτεχνίας και παραλογοτεχνίας είναι ασαφή και ρευστά. Ένα καθοριστικό κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ενός έργου ως σοβαρού λογοτεχνικού ήταν, από τον ρομαντισμό ως την εποχή του μεταμοντερνισμού, η πρωτοτυπία του, Αντίστοιχα, η επανάληψη, η κοινοτοπία θεωρούνταν δείγματα κακής λογοτεχνίας. Παλαιότερα βέβαια, η πρωτοτυπία και η καινοτομία δεν θεωρούνταν λογοτεχνικές αρετές ούτε είχαν αισθητική αξία. Αντίθετα, ο προνεωτερικός αναγνώστης

προσδοκούσε τη σταθερή επανάληψη των αφηγηματικών δομών, αυστηρή ιεραρχία και κανονικότητα (βλ. Jauss 1995).

Ο όρος παραλογοτεχνία επικράτησε τον 19ο αιώνα, ενώ άκμαζε η μαζική λογοτεχνία, η επιφυλλιδική λογοτεχνία, το μυθιστόρημα σε συνέχειες. Έχει κατά βάση υποτιμητική σημασία και προϋποθέτει μια οικονομική, πολιτισμική και ταξική διχοτομία: συγγενείς όροι είναι η παραφιλολογία, η υπολογοτεχνία, η λογοτεχνία φυγής, το μυθιστόρημα της δεκάρας, η λογοτεχνία αναψυχής, ευρείας κατανάλωσης κ.ά. Την είπαν ακόμη «κοινή» και «μικρά φιλολογία», «βιβλιεμπορία» (Α. Ρ. Ραγκαβής, 1887), «ελαφρά φιλολογία» (Βικέλας, 1893), «διασκεδαστική τέχνη» (Ξενόπουλος, 1935) κ.ά., βλ. Μουλλάς, 2007. Στην παραλογοτεχνία εντάχθηκαν από τους κριτικούς η αστυνομική λογοτεχνία, το ληστρικό μυθιστόρημα, τα απόκρυφα, τα κόμικς, οι αισθηματικές ιστορίες, η επιστημονική φαντασία αλλά και έργα που προστέθηκαν αργότερα στον λογοτεχνικό κανόνα, όπως τα μυθιστορήματα των Dumas, του Eugène Sue, του Jules Verne κ.ά. Με την ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών και την κατάργηση των αξιολογικών ορίων μεταξύ υψηλής και μαζικής, λόγιας και λαϊκής λογοτεχνίας, τα «παραλογοτεχνικά» έργα αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης ισάξιων των άλλων επίσημα αναγνωρισμένων (ή αξιολογημένων) λογοτεχνικών έργων.

Παράδειγμα 1

Τα δημώδη ή λαϊκά, δηλαδή μη λόγια, λογοτεχνικά έργα θεωρούνταν κατώτερα στα χρόνια συγκρότησης της εθνικής συνείδησης. Έτσι, ο Κοραΐς σημειώνει:

«Ομολογώ ότι δεν είναι νόστιμος διατριβή να αναγινώσκη τις τον *Ερωτόκριτον* και άλλα τοιαύτα εξαμβλώματα της ταλαιπώρου Ελλάδος, αλλ' όστις αγαπά την ευειδεστάτην δέσποιαν, δεν πρέπει να αμελή να κολακεύη και την δυσειδή θεράπαιναν, εάν η προς την δέσποιαν είσοδος ευκολύνεται οπωσδήποτε δι' αυτής» (Κοραΐς 1966, 234).

Παράδειγμα 2

Ενδεικτικό για τον πολλαπλώς υποτιμητικό χαρακτηρισμό της μαζικής λογοτεχνίας ή παραλογοτεχνίας είναι το ακόλουθο χωρίο από άρθρο του Παλαμά, που αναφέρεται σε επιφυλλιδικά γαλλικά μυθιστορήματα:

«[...] αναγνώσματα τερατώδη, στερούμενα πάσης λογοτεχνικής αξίας, αλλά σαγηνεύοντα το πολυάριθμον κοινόν, το αποτελούμενον από πλύστρας, θυρωρούς, αμαξάδες, μαγείρους, μοδιστρούλες και αμυέλους νεανίσκους» (Παλαμάς 1916, 536).

1.9. Λόγια και δημώδης λογοτεχνία

Η διάκριση λόγιας και δημώδους λογοτεχνίας συνδέεται με τα εκφραστικά μέσα της λογοτεχνίας, πρωτίστως με το γλωσσικό της όργανο (λόγια-δημώδης γλώσσα). Χρησιμοποιήθηκε κυρίως στη βυζαντινολογία για να περιγράψει τη διαφορά ανάμεσα σε έργα γραμμένα στα αρχαία ελληνικά, με βάση τις συμβάσεις της βυζαντινής γραμματείας, και σε έργα συνταγμένα σε γλώσσα κοινή ή ομιλούμενη εν είδει γλωσσικού πειραματισμού και με αποδέκτη ένα ευρύτερο μορφωμένο κοινό (δημώδης βυζαντινή λογοτεχνία, βυζαντινή λογοτεχνία σε δημώδη γλώσσα). Κατ' επέκταση, αξιοποιήθηκε από τη νεοελληνική φιλολογία και γραμματολογία για τις γλωσσικές διαφοροποιήσεις στα πρώιμα στάδια λογοτεχνικής δημιουργίας του νέου ελληνισμού. Η δημώδης λογοτεχνία δεν ταυτίζεται κατανάγκη με τη λαϊκή.

1.10. Δημοτικό τραγούδι

Το ελληνικό δημοτικό τραγούδι είναι προφορικό είδος. Άρχισε να καταγράφεται από τα τέλη του 18ου αιώνα, συστηματικότερα στις αρχές του 19ου (λ.χ. Κλωντ Φωριέλ [Claude Fauriel]), και επί πολλές δεκαετίες αντιμετωπίστηκε ως παραλλαγή γραπτής λογοτεχνίας: έγινε ποίημα, παγιώθηκε ως (ενιαίο) γραπτό κείμενο και επομένως καταργήθηκε ως προφορικό είδος (Πολίτης 1984). Πράγματι, με την καταγραφή, το δημοτικό τραγούδι αποσπάται από την προφορική παράδοση και χάνει το μέλος, τον ρυθμό και τον λογοτυπικό του χαρακτήρα – προορίζεται αποκλειστικά για *ανάγνωση*. Ωστόσο, το δημοτικό τραγούδι ανήκει στο σύστημα της προφορικής παράδοσης, δεν είναι κείμενο παρά συνδυασμός ρυθμού, στίχου και χορού. Στηρίζεται στον αυτοσχεδιασμό με βάση συγκεκριμένα σχήματα λόγου (ποιητικά σημεία, φόρμουλες, λογότυπους). Ακολουθεί και αναπαράγει ορισμένους κανόνες τυποποίησης (ισομετρία κτλ.) και σε αντίθεση προς την επώνυμη γραπτή λογοτεχνία αφήνει ελάχιστα περιθώρια ατομικής δημιουργίας, χωρίς παρά ταύτα να μένει στάσιμο στο χρόνο (Σηφάκης 1988).

Το δημοτικό τραγούδι εντάχθηκε σχετικά νωρίς στον νεοελληνικό λογοτεχνικό κανόνα ως μέρος της γραπτής (εγγράμματης) παράδοσης. Η ανθολογία του Νικολάου Πολίτη (*Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, 1914) ακολουθεί κανόνες της εκδοτικής για την έκδοση των δημοτικών τραγουδιών. Δόκιμες νεοελληνικές γραμματολογίες (Κ. Θ. Δημαράς, Λ. Πολίτης) αφιερώνουν ένα σεβαστό κεφάλαιο στην ιστορία και τις τεχνικές του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, το οποίο ήδη από τα χρόνια του Γ. Αποστολάκη αποτέλεσε αντικείμενο πανεπιστημιακής διδασκαλίας στο πλαίσιο της νεοελληνικής φιλολογίας.

2. Γραμματεία

Ο ελληνικός όρος *λογοτεχνία* αποκλίνει από τους λατινογενείς *literature* (αγγλ.), *littérature* (γαλλ.), *Literatur* (γερμ.), *letteratura* (ιταλ.) κτλ. των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών, που ως προς την ετυμολογία τους (*literae*=γράμματα) αντιστοιχούν στον ελληνικό όρο *γραμματεία*. Η *γραμματεία*, έννοια ευρύτερη σε σχέση με τη λογοτεχνία, περιλαμβάνει το σύνολο των γραπτών μνημείων μιας γλωσσικής ή πολιτισμικής κοινότητας σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Σε αντίθεση με τη λογοτεχνία, δεν μπορεί επομένως να αναφέρεται σε προφορικές πηγές (λ.χ. δημοτικό τραγούδι), καθώς συνδέεται με τη γραφή, και δεν αποκλείει από το πεδίο της φιλοσοφικά, επιστημονικά, πολιτικά, δοκιμιακά, επιστολικά κ.ά. μη λογοτεχνικά κείμενα.

Το μειονέκτημα του όρου *γραμματεία* είναι ότι, στον καθημερινό λόγο, δηλώνει το διοικητικό όργανο ενός φορέα, ενός οργανισμού ή μιας επιχείρησης (λ.χ. η Γραμματεία της Φιλοσοφικής σχολής).

2.1. Νεοελληνική γραμματεία

Η νεοελληνική γραμματεία δηλώνει το σύνολο των γραπτών μνημείων του νέου ελληνισμού και συνιστά αντικείμενο των νεοελληνικών γραμματολογιών και της νεοελληνικής φιλολογίας (Πολίτης 2005, Αγγελάτος 2011).

3. Φιλολογία

Φιλολογία είναι η επιστημονική (συστηματική και με εσωτερική συνέπεια) μελέτη της λογοτεχνίας. Η φιλολογία αντλεί το υλικό της από λογοτεχνικές, ιστορικές, γλωσσικές και ευρύτερα πολιτισμικές πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Ανήκει στις ανθρωπιστικές σπουδές (ιστορία, φιλοσοφία, γλωσσολογία κ.ά.), που απαρτίζουν, μαζί με τις κοινωνικές σπουδές (νομική, πολιτική, οικονομία, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία κ.ά.), τις θεωρητικές επιστήμες.

Η φιλολογία έχει μια συγχρονική και μια διαχρονική διάσταση. Ως ανάλυση, ερμηνεία και κριτική κειμένων (συγχρονική διάσταση) ακολουθεί μεθόδους της θεωρίας της λογοτεχνίας, της γενικής και συγκριτικής γραμματολογίας, των μεταφραστικών σπουδών κτλ. Στη διαχρονική της διάσταση ασχολείται με ερευνητικά πεδία της γραμματολογίας (περιοδολόγηση, λογοτεχνικός κανόνας, ιστορία του κλάδου κτλ.).

Φιλολογία	
Διαχρονική (ιστορική) προσέγγιση	Συγχρονική (συστηματική) προσέγγιση
<i>Ιστορία της λογοτεχνίας (Γραμματολογία)</i>	<i>Γενική και συγκριτική φιλολογία, Θεωρία και κριτική της λογοτεχνίας, Λογοτεχνικές σπουδές</i>

Εικόνα 1.10. Οι δύο προσεγγίσεις της φιλολογίας

Η μεθοδολογία της περιλαμβάνει εξωκειμενικές και ενδοκειμενικές προσεγγίσεις (ποιητική, υφολογία, ρητορική, μετρική, αφηγηματολογία, εκδοτική, κοινωνιολογική, ψυχαναλυτική, θεωρίες ανάγνωσης και αισθητική της πρόσληψης, θεωρία των λογοτεχνικών ειδών, ιστορική μέθοδος, κ.ά.).

3.1. Φιλολογικά εργαλεία

Στα εργαλεία του φιλόλογου, αρκετά από τα οποία είναι διαθέσιμα και σε ψηφιακή μορφή (βλ. Κεφάλαιο 9) περιλαμβάνονται τα εξής:

Βιβλιογραφίες, κατάλογοι αρχείων και χειρογράφων (βλ. λ.χ. για ελληνικές πηγές http://www.benaki.gr/bibliology/search_simple.asp για τη βιβλιογραφία του 19ου αιώνα, <http://www.elia.org.gr/> για αρχαιακές συλλογές, <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/index.html> <http://www.vivliopontikas.gr/> κ.ά.)

Ειδικά λεξικά και εγκυκλοπαίδειες (λ.χ. Abrams 2005, Cuddon 2010, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Παρίσης 2009).

Μεθοδολογικά εργαλεία (λ.χ. Παγανός 2002).

Ιστορίες της λογοτεχνίας (γραμματολογίες), λ.χ. <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/studies/grammatologies/contents.html>

Κριτικές-φιλολογικές εκδόσεις λογοτεχνικών κειμένων (λ.χ. <http://papadiamantis.org/>)

Εγχειρίδια, αυτοτελείς μελέτες, σύμμεικτοι τόμοι (λ.χ. <http://anemi.lib.uoc.gr> για τα παλαιότερα)

Ανθολόγια, χρονολόγια, προσωπογραφίες (λ.χ. <http://argo.ekt.gr/> <http://pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/1405>, www.snhell.gr/)

Λογοτεχνικά και επιστημονικά περιοδικά (λ.χ. <http://pleias.lis.upatras.gr> και www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=299 για ψηφιοποιημένα, παλαιά και νεότερα περιοδικά, <http://gcla.phil.uoa.gr/gr/page5.html>, για το περιοδικό *Σύγκριση*)

3.2. Νεοελληνική φιλολογία

Νεοελληνική φιλολογία είναι πρωτίστως η επιστήμη της νεοελληνικής λογοτεχνίας, αλλά δεν περιορίζεται, όπως παλαιότερα, στην ιστορία, την έκφραση και το περιεχόμενό της. Στο ερευνητικό της πεδίο ανήκουν όλες οι μορφές της νεοελληνικής γραμματείας, η ιστορία, η ανάλυση και η πρόσληψή της, τα λογοτεχνικά ρεύματα και κινήματα, η ιστορία των ιδεών, η βιβλιογραφία και η βιβλιολογία, η εκδοτική, οι πολιτισμικές μεταφορές προς και από τον νεοελληνικό κόσμο, ο περιοδικός και ημερήσιος τύπος, οι μεταφράσεις.

Σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές φιλολογίες, η νεοελληνική φιλολογία είναι σχετικά νέος επιστημονικός κλάδος (βλ. [Βρανούσης](#) 1971-1972). Ως αντικείμενο διδασκαλίας και αυτόνομος κλάδος θεσμοθετήθηκε μόλις το 1926 στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με πρώτο καθηγητή τον Γιάννη Αποστολάκη, το 1925 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ως μεικτός κλάδος με την ονομασία «Μεσαιωνική και νεότερη ελληνική φιλολογία» και μόλις το 1976 ως αυτοτελής ακαδημαϊκός κλάδος. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται αφενός στην προτεραιότητα των κλασικών σπουδών στο νεοσύστατο νεοελληνικό κράτος, για λόγους που συνδέονται με τη νεοελληνική ταυτότητα, και αφετέρου στο πρόβλημα της ελληνικής γλώσσας, που δυσχέραινε το διαχωρισμό της αρχαίας, μεσαιωνικής και νεότερης παράδοσης. Η διαμόρφωση της νεοελληνικής επιστήμης ενθαρρύνθηκε από την ανάπτυξη, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, της γλωσσολογίας, της λαογραφίας, της ιστοριογραφίας και της εκδοτικής κυρίως βυζαντινών και μεταβυζαντινών κειμένων (βλ. Μαστροδημήτρης 2005).

Ειδικότερα για τη νεοελληνική φιλολογία και τις ψηφιακές τεχνολογίες, βλ. Κεφάλαιο 9.

Στις νεοελληνικές γραμματολογίες απαντούν εννοιολογικές κατηγορίες που σπανίζουν σε γραμματολογίες άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών, λ.χ. η έννοια της λογοτεχνικής γενιάς, του γλωσσικού ιδιώματος (αρχαΐζουσα, καθαρεύουσα, δημοτική), της εθνικής συνείδησης και ιδεολογίας κ.ο.κ. Τα νεοελληνικά γραμματολογικά σχήματα επηρεάζονται κατ' ανάγκη από την ανάγνωση της ελληνικής εθνικής ιστορίας, τις εμμονές (λ.χ. τη συνέχεια του ελληνισμού) και τα κενά της (λ.χ. την απουσία της Αναγέννησης ή του «αστικού μετασχηματισμού») αλλά και της γλωσσικής εξέλιξης, καθώς η γλωσσική παράμετρος λειτουργεί και ως άξονας αναπροσδιορισμού της εθνικής ιδεολογίας και ως καθοριστικό κριτήριο για την οροθέτηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Ειδικότερα για τις ιστορίες της λογοτεχνίας βλ. Κεφάλαιο 4.

4.2. Συγκριτική γραμματολογία

Αντικείμενο της συγκριτικής γραμματολογίας (ή συγκριτικής φιλολογίας, *littérature comparée*, *comparative literature*, *Komparatistik*) είναι η σύγκριση λογοτεχνικών (κατ' επέκταση και καλλιτεχνικών) φαινομένων που εμφανίζονται σε διαφορετικές πολιτισμικές κοινότητες, διαφορετικές χώρες, διαφορετικές γλώσσες και διαφορετικούς χρόνους, η πρόσληψη και η υποδοχή τους, η αφομοίωση και η μεταλλαγή τους, και γενικότερα οι πολιτισμικές ανταλλαγές, αλληλεπιδράσεις και αναλογίες διαφορετικών λογοτεχνικών (και καλλιτεχνικών) πεδίων. «Η συγκριτική γραμματολογία είναι η μεθοδική τέχνη που μέσω της μελέτης των δεσμών αναλογίας, συγγένειας και επίδρασης συσχετίζει τη λογοτεχνία με άλλους τομείς της έκφρασης ή της γνώσης, ή, μάλλον, συσχετίζει τα λογοτεχνικά δεδομένα και κείμενα μεταξύ τους, τα οποία μπορεί να απέχουν ή όχι μέσα στο χρόνο ή στο χώρο, αρκεί να ανήκουν σε περισσότερες γλώσσες ή περισσότερους πολιτισμούς που μετέχουν στην ίδια παράδοση, για να τα περιγράψει καλύτερα, να τα καταλάβει και να τα γευτεί» (Brunel κ.ά. 1983, 239).

Η συγκριτική γραμματολογία χρησιμοποιεί τις ίδιες μεθόδους και ανάλογα εργαλεία με τις εθνικές γραμματολογίες, δίνει ωστόσο έμφαση στη διαπολιτισμική εξέταση λογοτεχνικών έργων, ρευμάτων, θεμάτων, μοτίβων, θεωριών κτλ. Από τη συγκριτική γραμματολογία προέκυψαν, από τη δεκαετία του 1980 κε., οι μεταφραστικές σπουδές και οι σπουδές των πολιτισμικών μεταφορών (*cultural transfer*, *transferts culturels*, *Kulturtransfer*). Ειδικότερα αντικείμενα μελέτης τους αποτελούν οι διαδικασίες πολιτισμικής μεταφοράς (επιλογή, μεταβίβαση, ενσωμάτωση), οι μεσολαβητές (άτομα, δίκτυα, μέσα, θεσμοί) και τα μέσα πολιτισμικής μεταφοράς (εκδόσεις, περιοδικά κτλ.). Στη χώρα μας, θεσμικό όργανο των Ελλήνων συγκριτολόγων είναι η «Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας», και επιστημονικό όργανο το περιοδικό [Σύγκριση](#).

Παραδείγματα επικάλυψης και σύγχυσης των όρων λογοτεχνία και φιλολογία

1. Μιχαήλ Μητσάκης, «Η φιλολογική κίνησις παρ' ημίν: εν αθηναϊκόν μυθιστόρημα», *Αττικόν Μουσείον* 4, 18 (1890) 184-185.

«[Από την ξένη φιλολογία: η φιλολογική κίνησις εν Ισπανία](#)», *Νέα Ζωή* 3, 26 (1906) 469-470.

Η *φιλολογική κίνησις* αναφέρεται εδώ στις νέες λογοτεχνικές εκδόσεις ή στα λογοτεχνήματα που δημοσιεύτηκαν σε επιφυλλίδες στον ημερήσιο τύπο. Ξένη *φιλολογία* είναι βεβαίως η ξένη *λογοτεχνία*.

2. Δημήτριος Βικέλας, «[Τα Παρίσια και η ελαφρά φιλολογία](#)», *Εστία* 33, 9 (1.3.1892) 129-135

Ως *ελαφρά φιλολογία* εννοείται εδώ η λογοτεχνία, στην οποία περιλαμβάνονται «τα διανοητικά εν γένει έργα, τα σκοπούντα την τέρψιν μάλλον ή την διδασκαλίαν του αναγνώστου».

3. Δημήτριος Βικέλας, [Περί νεοελληνικής φιλολογίας](#), Λονδίνο 1871

Σε αυτό το μελέτημα του Βικέλα, ο όρος *φιλολογία* καλύπτει και τη νεοελληνική γραμματεία.

4. Τα μαθήματα του Ιάκωβου Ρίζου Νερουλού στη Γενεύη, *Cours de littérature grecque moderne* (1827) αποδόθηκαν στα ελληνικά ως *Ιστορία των γραμμάτων παρά τοις νεωτέροις Έλλησι* (1870), ενώ η νεοελληνική

γραμματολογία του Α. Ρ. Ραγκαβή *Histoire littéraire de la Grèce moderne* (1877) μεταφράστηκε την ίδια χρονιά της έκδοσής της ως [Περίληψεις της ιστορίας της νεοελληνικής φιλολογίας](#). Και στις δυο αυτές περιπτώσεις, πρόκειται για ιστορική επισκόπηση της νεοελληνικής γραμματείας. Η ίδια διαπίστωση ισχύει για τον κατάλογο του Ανδρέα Παπαδόπουλου-Βρεττού, *Νεοελληνική Φιλολογία, ήτοι κατάλογος των από πτώσεως της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι εγκαθιδρύσεως της εν Ελλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων. Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων*, 2 τόμ., Αθήνα 1954, το έργο του Κωνσταντίνου Ασώπιου, *Ιστορία ελληνικών γραμμάτων. Ιστορία ελλήνων ποιητών και συγγραφέων*, Αθήνα 1850 και του Κ. Ν. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων (1453-1821)*, Αθήνα 1868. Αντίθετα, η βυζαντινή γραμματολογία του γερμανού βυζαντινολόγου Καρλ Κρούμπαχερ (Karl Krumbacher) *Geschichte der byzantinischen Literatur* (1891) μεταφέρθηκε στα ελληνικά από τον Γ. Σωτηριάδη ως *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας* (3 τόμ., 1897-1900) και όχι της βυζαντινής γραμματείας, όπως θα ήταν ορθότερο.

Από την τρίτη εικοσαετία του 20ού αιώνα, οι νεοελληνικές γραμματολογίες, από τη δίτομη *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του Ηλία Βουτιερίδη (1924) ως την οκτάτομη *Ιστορία της ελληνικής Λογοτεχνίας και της πρόσληψής της* του Αλέξανδρου Αργυρίου (Αργυρίου 2001-2007), επιγράφονται πλέον Ιστορίες της λογοτεχνίας.

Για τις νεοελληνικές γραμματολογίες βλ. [εδώ](#).

5. Ως φιλολογικά ψευδώνυμα επικράτησε να εννοούμε τα ψευδώνυμα όχι βέβαια των φιλολόγων αλλά των λογοτεχνών και εφημεριδογράφων, βλ. λ.χ. Ντελόπουλος 2005.

Συγγενείς έννοιες: λογοτεχνικό είδος, (λυρική, δραματική, επική) ποίηση, πεζογραφία, πεζογράφημα, πεζός λόγος, αφήγημα, διήγημα, μυθιστόρημα, ποιητής, μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος, πεζογράφος.

Βιβλιογραφία/Αναφορές

Λογοτεχνία, γραμματεία, φιλολογία, γραμματολογία – Όροι και ορισμοί

- Frye, N. (1967). *Fearful Symmetry. A Study of William Blake*. Princeton: Princeton University Press.
- Sartre, J. P. (1948). *Qu'est-ce que la littérature*. Παρίσι: Gallimard.
- Abrams, M. H. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων. Θεωρία, ιστορία, κριτική λογοτεχνίας*. Μτφ. [Γιάννα Δεληβοριά](#), [Σοφία Χατζηωαννίδου](#). Αθήνα: Πατάκης.
- Αγγελάτος, Δ. (2011). *Η άλφα βήτα του νεοελληνιστή. Οδηγός για το εισαγωγικό μάθημα στην επιστήμη της νεοελληνικής φιλολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Βελουδής, Γ. (1994). *Γραμματολογία. Θεωρία Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Brunel, P., Pichois Cl. & Rousseau, A. M (1983), *Τι είναι η συγκριτική γραμματολογία*; Μτφ.-σημ. Δ. Αγγελάτος, Αθήνα: Πατάκης.
- Cuddon, J. A. (2010). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας της λογοτεχνίας*. Μτφρ. [Γιάννης Παρίσης](#), [Μαρία Λιάπη](#). Αθήνα: [Μεταίχμιο](#).
- Jauss, H. R. (1995). *Η θεωρία της πρόσληψης. Τρία μελετήματα*. Μτφρ. Μίλτος Πεχλιβάνος, Αθήνα: Εστία.
- Κοραής, Α. (1966). *Αλληλογραφία 2 (1799-1809)*. Αθήνα: ΟΜΕΔ.
- Συλλογικό. (2012). *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μαστροδημήτρης, Π. Δ. (2005). *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*. Αθήνα: Δόμος.
- Ντελόπουλος, Κ. (2005) *Νεοελληνικά φιλολογικά ψευδώνυμα. 1800-2004: Συμβολή στη μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Εστία .
- Ong, W. J. (2001). *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη. Η εκτεχνολόγηση του λόγου*. Μτφρ. Κώστας Χατζηκυριάκου. Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.
- Παγανός, Γ. Δ. (2002). *Η νεοελληνική λογοτεχνία. Θεωρία και πράξη*, τ. Α'-Β'. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Παρίσης Ν. & Παρίσης, Ι. (2009). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Πολίτης, Α. (1984). *Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πολίτης, Α. (2005). *Εγχειρίδιο του νεοελληνιστή. Βιβλιογραφίες, λεξικά, εγχειρίδια, κατάλογοι, ευρετήρια, χρονολόγια κ.ά.* Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.

Σηφάκης, Γ. (1988). *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*. Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.

Νεοελληνικές γραμματολογίες και γραμματολογικές μελέτες

Neroulos, J. R. (1827). *Cours de littérature grecque moderne*. Γενεύη.

Rangabé, A. R. (1877). *Précis d'une histoire de la littérature néo-hellénique*. Βερολίνο.

Αποστολίδου, Β. (1994). *Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Αποστολίδου, Β. (2003). *Λογοτεχνία και ιστορία στη μεταπολεμική αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*. Αθήνα: Πόλις.

Αργυρίου, Α. (2001-2007). *Ιστορία της ελληνικής Λογοτεχνίας και της πρόσληψης της*, 8 τόμ. Αθήνα: Καστανιώτης.

Beaton, R. (1996). [Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία. Ποίηση και πεζογραφία 1821-1992](#). Μτφρ. Ευαγγελία Ζούργου, Μαριάννα Σπανάκη. Αθήνα: Νεφέλη.

Βουτιεριδής, Η. (1924-1925). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας από των μέσων του ΙΕ' αιώνας μέχρι των νεωτάτων χρόνων μετ' εισαγωγής περί της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, 2 τόμ. Αθήνα: Εκδ. Μιχ. Ζηκάκη.

Δημαράς, Κ. Θ. (1913, 1949). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Γνώση.

Καστρινάκη, Α., Πολίτης, Α., Τζιόβας, Δ. (Επιμ.). (2012). [Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης, θέματα και ρεύματα](#). Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.

Καμπάνης, Α. (1925). *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Κολλάρος.

Καστρινάκη, Α., Πολίτης, Α. & Τζιόβας, Δ. (Επιμ.) (2012) *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης, θέματα και ρεύματα*. Ηράκλειο Κρήτης: ΠΕΚ.

Μουλλάς, Παν. (2007). *Ο χώρος του εφήμερου. Στοιχεία για την παραλογοτεχνία του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Σοκόλης.

Παναγιωτάκης, Ν. (Επιμ.). (1993). *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Βενετία: Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών.

Πολίτης, Α. (1968). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Συνοπτικό διάγραμμα. Βιβλιογραφία*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.

Πολίτης, Α. (2009). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Με βιβλιογραφικό συμπλήρωμα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Τζιόβας, Δ. (2003). *Μετά την Αισθητική*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Vitti, M. (1908, 1971). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Χατζής, Δ. (2005). *Το πρόσωπο του Νέου Ελληνισμού. Διαλέξεις και Δοκίμια*. Επιμ.-εισαγ. Βενετία Αποστολίδου. Αθήνα: Το Ροδακίο.

Άρθρα

Αγγέλου, Α. (1994). Λόγια και λαϊκή νέα ελληνική λογοτεχνία: δικαιολογείται σήμερα η διαστολή; *Όψεις της λαϊκής και της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας* (σσ. 71-77). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Αλεξίου, Σ. (1993). Η ορολογία των περιόδων της λογοτεχνίας μας. *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (σσ. 54-60). Βενετία, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών.

Αποστολίδου, Β. (2004). Οι αντοχές των σχημάτων στην ιστορία της λογοτεχνίας. *Δοκιμή του σχήματος λόγιο-λαϊκό. Στο Τα άφθονα σχήματα του παρελθόντος. Μνήμη Άλκη Αγγέλου* (σσ. 277-287). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Βαγενάς, Ν. (2007). Για τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. *Νέα Εστία*, 81, 1797.

Βελουδής, Γ. (1992). Ποίηση, πεζογραφία. Ιστορία δύο γραμματολογικών όρων. *Ψηφίδες. Για μια θεωρία της λογοτεχνίας* (σσ. 39-51). Αθήνα: Γνώση.

Βρανούσης, Α. Ι. (1971-1972). Νεοελληνικές φιλολογικές σπουδές. *Κριτικά φύλλα* 1, 39-50.

Κεχαγιόγλου, Γ. (1980). Οι ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας. *Μαντατοφόρος* 15, 5-66.

http://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/nef201_kechagioglou.pdf

Ξενοπούλος, Γ. (1972). Φιλολογία και Λογοτεχνία *Άπαντα* 11. Αθήνα: εκδ. Μπίρη.

Παλαμάς, Κ. (1916). Δράματα και θαύματα. *Άπαντα* 4. Αθήνα: Μπίρης,

Πανταζίδης, Ι. (1886). Φιλολογία, γραμματολογία, λογοτεχνία. *Εστία* 557, 545-548.

Παπακώστας, Γ. (1983). Γύρω από τους όρους *φιλολογία, ελαφρά φιλολογία, λογοτεχνία*. *Νέα Εστία* 113, 678-683.

Πεχλιβάνος, Μ. (1999). Ιστορία και (ιστορίες) της λογοτεχνίας. *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 6, 169-186.

- Πολίτης, Α. (2004). Γραμματολογικές απογραφές και συνθετικές θεωρήσεις της λογοτεχνίας. Η σταδιακή πορεία. Α' 1821-1871. *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας. Πρακτικά Δ' διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας* (σσ. 321-342) τ. 1. Αθήνα: ΕΙΕ.
- Σαββίδης, Γ. Π. (1993). Πότε άραγε αρχίζει η νεότερη ελληνική λογοτεχνία. *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (σσ. 37-41). Βενετία: Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών.
- Σεφέρης, Γ. (1984). Ερωτόκριτος. *Δοκίμες 1*. Αθήνα: Έκαρος.
- Τσιριμώκου, Λ. (2000). Ιστορία λογοτεχνίας και ιστορική ποιητική. *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία* (σσ. 23-56). Αθήνα: Άγρα, 2000.

Κριτήριο Αξιολόγησης Ι

Διατυπώστε και εξηγήστε το πρόβλημα των απαρχών της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ποια κριτήρια προτάθηκαν για τη διάκριση μεσαιωνικής και νεότερης λογοτεχνίας; Αναπτύξτε τις διαφορετικές προτάσεις, αναλύοντας τα επιχειρήματα.

Απάντηση/Λύση

Απουσία ομόφωνης απάντησης στο ερώτημα: Πότε αρχίζει η νεοελληνική λογοτεχνία. Δυσκολία διαχωρισμού βυζαντινών και νεοελληνικών κειμένων με γλωσσικά κριτήρια λόγω ιδιαιτερότητας της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, συνύπαρξης δημώδους και λόγιας λογοτεχνίας, και διαφορετικής ερμηνείας της έννοιας του νέου ελληνισμού. Έχουν προταθεί ιστορικοπολιτικά, γλωσσικά, εκδοτικά και πολιτισμικά συγκριτολογικά κριτήρια.

Κριτήριο Αξιολόγησης ΙΙ

Προσδιορίστε τα διαφορετικά πεδία της λογοτεχνίας και της γραμματείας και δώστε παραδείγματα για το κάθε πεδίο.

Απάντηση/Λύση

Η λογοτεχνία περιλαμβάνει τα αισθητικά φορτισμένα και εκάστοτε αξιολογημένα μνημεία του λόγου με κριτήριο τη λογοτεχνικότητα, ενώ η γραμματεία αναφέρεται σε όλα τα γραπτά μνημεία μιας γλωσσικής ή πολιτισμικής κοινότητας. Παραδείγματα λογοτεχνικών γενών (α) και ειδών (β): έπος/μυθιστόρημα, λυρική ποίηση, δράμα (α)· τραγωδία/κωμωδία, ωδή, σονέτο, διήγημα κτλ. (β).